

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Mintijimai

2013-08-13

ŽURNALAS: METAI

TEMA: Bendrakultūriniai tekstai

AUTORIUS: Vytautas Čepiauskas

DATA: 2013-08

Mintijimai

Vytautas Čepiauskas

Atmintis ir sąmonė – tarsi aruodai, talpinantys gyvenimo patirtį. Jų neištrinsi kaip magnetofono juostelės. Kasdienybė vis gausiau ir gausiau pripildo aruodus. Atmintis dirba pasirinktinai. Ji fiksuoja tai, kas atrodo svarbu, ir tarsi atmeta kitą informaciją. O sąmonė, gyvas organizmas, alsuoja, nuolatos kinta, priversdama mus vis kitaip žvelgti į supantį pasaulį. Jos valia staiga gali prasiveržti prisiminimai, vakar tvyroję atminties paribyje – po daugelio metų atsklidus pažįstamam kvapui, šmėkštelėjus matytai spalvai, suskambus motyvui, kažkada tam tikroje situacijoje labai reikšmingam, iškyla prieš akis anuometiniai vaizdai.

Išbraidyta žolė. O ar gali būti išbraidyta žemė? Gal nupėduota? O naktis?

Išbraidė naktį, ir ėmė švisti.

Kiek neišsakytų žodžių slypi mumyse.

Kiek išsiveržusių iš burnos velnių ir rupūžių dėl to ar kito žmogaus, o mes kalbamės su juo ir šypsomės. Neretai glėbesčiuojamės su tuo, kuriam mielai trenktume pagaliu per pakaušį tik jam nusisukus.

Tačiau dažnai nutylime ir gerus žodžius, tuos, kuriuos visiems mums taip svarbu išgirsti. Argi taip sunku paskambinti bičiuliui ir kartu pasidžiaugti jo sėkme – gerai parašytu straipsniu, romanu, daina, nutapytu paveikslu, paroda, koncertu?

Visi norime būti pastebėti ir įvertinti.

Nevalia gailėti gero žodžio.

„Oi, rūta, rūta, rūtele žalioji, kodėl nežalioji žiemą vasarėlę...“

Mažas buvau, dar antuko pats neužsisėgdavau, kai mirė mamos sesuo. Jauna buvo, nė trisdešimties nesulaukė. Prieš pat mirtį paprašė atnešti rūtos šakelę. Įkvėpė jos kvapo kelis kartus ir mirė. Rūtelė iškrito...

„Kelkis, sesele, žalia rūtele, užžiebk šviesią ugnelę...“

Mama sakydavo: „Ant jos kapelio rūtužės auga.“

Kieme tarp dviejų muzikos gimnazijos pastatų stovi vienuoliktokė ir žiūri į dangų. Diena blėsta. Sustoju greta, pakeliu akis į dangų, o ji manęs nepastebi.

- Kristina, ką tu ten matai? - atsargiai klausiu, kad neišgąsdinčiau.

- Oi (vis dėlto krūpteli), dėstytojau, pažiūrėkit, koks gražus mėnulis, - ir mosteli ranka į dangų. Iš tikrųjų, pro debesis šliaužia delčia.

- Rašai eilėraščius?

Ji susidrovėjusi nuleidžia galvą ir tyliai sušnabžda:

- Rašau...

Yra dvi žmonių kategorijos. Pirmajai priklauso norintys būti lozoriais, įmanytų - sėstu prie bažnyčios durų su prisegtu prie rūbų rašteliu, kiek jie daug kentėjo. Muškitės į krūtinę, gailėkitės visi, kurie pro juos praeinate. Kita kategorija - žmonės stoikai. Jie ne tik nesiskundžia savo bėdomis, bet stengiasi šypsotis, palaikyti giedrą nuotaiką. Jie gėdijasi savo negalios, visokiais būdais stengiasi ją užtušuoti, ignoruoti.

Nekankink kitų nusiskundimais.

Nenorėk savo skausmo naštos užkrauti kitiems.

Nugalėk save, ir gyventi bus lengviau ne tik tau, bet ir aplinkiniams.

„Ar galėsi atvažiuoti?“

„Galėsiu, jei galėsiu.“

Sąjūdžiui prasidėjus skridau parsivežti tėčio palaikų. Po trisdešimt penkerių metų. Baimė grūmojo iš visų pusių, kiek atlėgo tik ieškant kapo, kasant, nešant... Vakarui atėjus, kiekvienas žingsnis, kiekvienas beldimas į duris karštu yldeginiu smelkė širdį, o baimės jausmas užgožė blavią mąstyseną. Regis, ateina manęs...

Nežinau, kiek metų turi prabėgti, kad pašalas iš krūtinės išeitų.

Kad draugui netikėtai palietus petį nekrūptelėtum.

Kad nešmėžuotų mėlyna rankovė, lyg gyvatė šliaužianti į mano ranką, laikančią eilėraščių sąsiuvinį.

Niekas nesupras.

Neatjaus.

Prižiūrėk medelį, nugėnėk nereikalingas šakas, apravėk, ir jis augs tiesus, stiebsis į saulę. Palik likimo valiai – išsikeros, apaugs piktžolėmis, smaugiamas vijoklių nuskurs, apmirs. Taip ir žmonės. Sibire sutikau jaunystės draugą, prisiminiau jį energingą, žvalų, trykštantį siekiais. Dabar jam rūpi tik išgert, pavalgyt, padaryti tai, kas būtina. Pabūgo grįžti į Lietuvą, įsikūrė tremties vietoje, vedė rusę, mergaitės nemoka lietuviškai nė žodelio...

Pavojinga svetimoj šaly.

Pasilikusius įtraukia į save, nebepaleidžia.

Kiekviena mintis formuojasi jau egzistuojančios minties pagrindu ir tik šiek tiek nuo jos skiriasi, savo ruožtu ją vėl pakeičia tobulesnė mintis. Kartais jos taip nutolsta, kad sunku patikėti, jog pirmoji mintis buvo pradžių pradžia.

Poezija ir proza – tarsi dvi panašios, bet vis dėlto skirtingos stygos.

Eilėraščius kurti pradėjau vaikystėje, prozą – jau būdamas šešiasdešimties. Kartu jų rašyti niekaip neišeina. Daugiau rašau prozą, bet eilėraščiai staiga ima ir atsiranda. Kažkur sąmonės gelmėse glūdintys išpūdžiai, išgyvenimai, vaizdai išsilieja eilėmis. Ruošiant eilėraščių knygą prozos negaliu kurti, tiesiog nesiklijuoja nė vienas sakinyš...

Poezija – širdies dienoraštis, nežinai, kokiuose sąmonės kloduose guli eilės ir kada joms lemta prisikelti.

Skaitau Valdą Papievių ir rašau. Mano romanas nieko bendro neturi su jo proza. Bet skaitau ir rašau. Kažkas užgauna pasąmonės dirgiklį. Užplūsta minčių spiečius, tenka knygą atidėti į šalį.

Kas išprovokuoja tokių minčių antplūdį?

Tylėjimas – tai kančios išraiška netekus artimojo, kai nenori su niekuo bendrauti, tylėjimas – meditacija, tylėjimas – tai kerštas, bausmė už nusizengimą. Pamenu vaikystę, kai už iškrėstą šunybę ar negerą darbą mama kurį laiką užsidarydavo savyje ir – nė žodelio. Rodos, kažin ką padarytum, kad tik ji prabiltų.

Tokios bausmės aš labiausiai bijojau.

Prisilietimas, atsivėrimas – labai svarbūs žmogaus gyvenime. Prisiliesti prie mylimo žmogaus, atsiverti jam, nes tik jis vienas gali suprasti, PATIKĖTI. Skaudu, kai tavo išsakytos mintys praplaukia pro žmogaus ausis kaip šešėlis kaitrią vasaros dieną, neužkliudydamos jo pagavos, neatkreipdamos dėmesio, sukeldamos abejonės šypsni. Kas iš šūksnio LAIMINGAS AŠ, jeigu jo niekas negirdi, kas iš nusiskundimo KENČIU, jeigu žinai, kad niekas neatjaus. Mylimam žmogui gali atverti slapčiausias mintis, neįtikėtinus gyvenimo vingius ir brūzgynus, jis viską supras, nes tavimi TIKI, jis džiaugsis ir liūdės kartu. Labai gera prisiglausti prie mylimo žmogaus ir tyliai

pastovėti, jausti širdies plakimą, alsavimą, susiliesti su jo aura.

Nėra didesnės LAIMĖS, kaip jausti vienas kito sąmonės impulsus.

Viena pirmųjų išmoktų dainų buvo Maironio „Už Raseinių ant Dubysos“. Mama turėjo gražų balsą, dažnai ją dainuodavo ar niūniuodavo. Man ji labai patiko, vis prašydavau pakartoti, o vėliau, jau užaugę, visi trys broliai drauge su tėvais dažnai ją dainuodavom. Kai diena atiduodavo raktus nakčiai ir žemę užgobdavo tamsia skara, būdavo, išeinam visi į priebutį ir užtraukiam. Melodija nuošia, nuvilnija, o kaimynai klausosi: „Vėl Čepliauskai dainuoja.“ Itin graudžiai skambėjo paskutinis posmas: „Daugel žūva, daugel pūva, / Kas apverks jų dalį? / Už Uralo, žemės galo: / Ne po savo šalį!“ Iš tėvų pasakojimų žinojom apie katorgas, apie baisų Sibiro klimatą ir dažnai klausantis nubraukdavom ašarėlę. Tuomet niekam iš mūsų net mintis neatklysdavo, kad patys ten nukeliausim.

Gilus buvo mamos įsijautimas. Gal nuojauta?

Lankiau vokiečių kalbos paskaitas Politechnikos institute. Praėjusiame šimtmetyje. Užrašas didelėmis raidėmis per visą sieną klausė: „Kaip geriau, ilgai smilkti ar greitai sudegti?“ Nejaugi gyvenimo užtaisas bėgant metams pamažu silpsta? Jeigu taip, tai geriau, kad tave užpūstų kaip žvakę, – iškart, vienu sykiu, – ir išsisklaidytum it dūmelis.

Trumpai nušvisti ryškia šviesa, blykstelti, ir – viskas. Pax vobiscum!

Gyvendami Kazachijoje patraukėme su choro dirigentu Jonu Kavaliausku jo moskvičiumi į stepių gilumą. Važiuojom, kaip toj patarlėj, kur akys mato, kur nosis veda – keliuko seniai nė ženklo neliko, riedėjom tiesiai. Po gero šimto kilometrų sustojome apsižvalgyti. Variklis nutilo. Mūsų žingsniai tirpo gaubiančioje tyloje. Nei paukštelio čirkstelėjimo, nei pelytės cyptelėjimo, tik stepė, dangus ir tylą – spengianti, aidinti, pamažu besiskverbianti į ausis, persmelkianti visą kūną, paralyžiuojanti mintis... Pasijutome, tarsi būtume nusileidę Mėnulyje... Nelaukėme nakties – norėjome grįžti į gyvenimą.

Prisilietimas. Motinos prie kūdikio, mylimojo prie mylimosios. Tas noras paliesti kitą žmogų, tas patirtas džiaugsmas jį liečiant. Ranką prie rankos, kelį prie kelio. Bežodis jausmas. Atitrauks kelį ar ne? Vienas prisilietimas, antras, vėliau – žvilgsnių susidūrimas. Jausmų proveržis ir minčių sukūriai. Laimės, o gal nusivylimo?

Prisilietimas kūnu prie kūno, tai tylus kalbėjimas.

Teikiantis viltį.

Keliantis sumaištį.

Išveža į Sibirą. Palieki viską: gimtus namus, vaikiškas svajas, draugus, medžius, žemę... Visi ateities planai subyra per vieną valandą... O ką randi po dešimties metų? Tik piktus, surūgusius svetimų žmonių veidus, tik smerkiančius įtarius žvilgsnius: „Koks velnias juos parnešė, dar užsimanys čia gyventi?“ Ir gaila ne namų, ne prarastų metų, gaila tų žmonių, kurių sąmonė daug labiau pažeista negu tų, kurie praėjo

pragaro kelius.

Žemaičių plentas, kertantis tėvų žemę į dvi dalis, – ir dabar nuo jo matau saulės nutviekstus namus, kurių seniai nebėra, kaip ir tvarto, daržinės, sodo, net šulinio, – matau save ant šiltos krosnies, mamą, besisukinėjančią virtuvėje, tėtį, vejantį virves ir pančius, šventinį stalą, girdžiu mamos giesmes ir žemą tėčio balsą...

...į trumpikių klešnes prisipylę smėlio nešam ant plento ir pilam į krūveles, laukiam, ar atvažiuos kokia nors mašina, ir spėliojam: pervažiuos kieno nors krūvelę ar ne? Dažniausiai nesulaukdavome, tiek tų mašinų tuomet buvo...

...nešu maisto tėčiui į Raseinių kalėjimą, uždarė jį dėl laiku nepristatytos pyliavos, tad žingsniuojau plentu keturis kilometrus pirmyn ir tiek pat atgal dukart per savaitę. Prie namo, kuriame priima maistą, suverstas kalnas vadinamosios geltonosios literatūros. Pasidedu maišelį su maistu prie langelio ir įninku į knygas. V. Galinaičio drama „Lietuviškos vestuvės“, S. Miglino „Meilės lyra“, „Suvalkiečių poezijos antologija“, skiriama V. Kudirkai paminėti... Tik ką baigęs pradžios mokyklą dar nežinau – geros tos knygos ar blogos, bet vartau vieną po kitos, skaitinėju, patinkančias deduosį į krūvelę, o atidavęs maistą kišu į maišelį ir nešuosį namo...

...važiuojam į Girkalnio, Raseinių ar Šiluvos bažnyčias – altoriaus paveikslai, pamaldūs šventųjų veidai, aukšti skliautai ir vargonų griausmas... Norisi pulti kniūpsčiam, norisi... pasaulis tarsi apsiverčia... Ir Kaveckas pirmą kartą išgirdęs vargonuojant norėjo pulti kryžium. Verdis, patarnavęs mišioms ir pirmą kartą išgirdęs skambant vargonus, apsvaigo ir nusirideno laiptukais. Atgavęs sąmonę ištare: „Mama, aš noriu mokytis muzikos!“

...vokiečių desantininkų motociklas lekia į plentą, sėdintis „lopšely“ kala iš kulkosvaidžio į atvažiuojantį nuo Raseinių autobusiuką, o šis pasisukęs virsta į griovį...

...„būsimasis poetas“, – grįžtant iš gimnazijos ausyse skamba bibliotekininkės žodžiai, pasakyti įteikiant Salomėjos Nėries eilėraščių tomelį. Puslapiai dar nesupjaustyti, reikia pačiam brūkštelt, kad galėtum skaityti toliau. Nesulaikau ašarų skaitydamas „Našlaitės naktį“, o tokius kaip „Piemenaitė“, „Kalėdos“ skaitau garsiai, prie žibalinės lempos, kada visi susirenka namuose. Eilėraščių „Nebark manęs!“ iki šių dienų prisimenu. Bernardas Brazdžionis, mūsų gerbiamas ir iš jaunų dienų mylimas poetas, Salomėją Nėrį pavadino Iskarijotu, be sąžinės graužaties, be dvejojimo. Ar turėjo teisę gyvendamas už jūrių marių šitaip negailestingai teisti? Man asmeniškai Salomėjos eilės padėjo ištverti, per ugnį ir vandenįėjau skatinamas jos nemirtingų žodžių: „Jeigu nutils – tapsi akmeniu, / Tave sumindys priešojos...“

...į Šaltuonos pašlaitę keletas sunkvežimių išpylė tūkstančius įvairiausių spalvų dantų šepetėlių ir dėžučių su dantų milteliais, įvairių šukų šukelių, begales įvairiausių spalvos plaukų, vaikiškų žaislų... Tėvai griežtai draudžia bet ką liesti, todėl mes stovėdami ant plento žiūrime į visa tai ir stebimės, juk kiekvienas daiktelis kažkam priklausė, tiems, kurių jau nebėra. Staiga brolis, – jis keleriais metais vyresnis, – ima leistis žemyn. Kojos klimpsta, aš stengiuosi jį atkalbėti, bet jis tik numoja ranka. Iš tos baises krūvos ištraukia gražiai supintas mergaitės kasas. Atneša man ir rodydamas taria gergždžiančiu balsu: „Žiūrėk. Įsivaizduoji, buvo rytas, kažkokia žydaitė nubudo,

kruopščiai susipynė kasas...”

...sunkvežimiai iš plento pasuka į mūsų keliuką. Sustoja. Žiūrim ir laukiam. Apsisuka ir nuvažiuoja link Norgėlų. Dar ne šįkart...

Kuo ilgiau gyveni, tuo dažniau grįžti į vaikystės dienas. Nesvarbu, kur gimei, kaime ar mieste, – kad ir kur būtum, kur gyventum, gimtos žemės balsas visada kvies sugrįžti.

„Kraujas traukia, šaukiasi...” Bėgdavom iš gimnazijos į stribų kiemą, prie šventoriaus, kur būdavo suversti išniekinti partizanų kūnai. Stovėjome būriais akių neatitraukdami nuo jaunų vyrų. Kiekvienas įsivaizdavome jų mirtį vis kitaip. Matėme, kaip praeidama motina uždengia dukrai akis, kad ji nematytų pamesto ant grindinio apnuoginto brolio; kaip ateina stribas, užkiša kerzavu batu apautą koją už kniūpsčiom gulinčio partizano, jį apverčia, ištraukia iš švarko vidinės kišenės kažkokius popierius ir skuba vidun. Naktim sapnuodavau, pabusdavau šaukdamas. Girtų stribų ir enkavėdistų balsai, lavonų spardymas, visa tai giliai įsisėtrina į sąmonę. Sapnuodavau ne rezistentų žaizdas, jų veidus, o stribą, auliniu batu verčiantį jau sušalusį kūną...

Baimė yra įteigiama, įkalbama, perduodama...

Mano tėtis nemokėjo skaityti. Turėjo puikią atmintį ir nuovoką, bet nebuvo, kas jį pamoko rašto. Savanoriu išėjo į Lietuvos kariuomenę. Lankė paskaitas, stengėsi viską įsiminti. Vėliau ir pats prižiūrėjo naujokų mokymus. Kartą, naujokus mokant statuto, vadą kažkur iškvietė. Jis padavė knygą mano tėčiui ir liepė tęsti skaitymą. Tėtis puikiausiai „skaitė“ iš atminties. Niekas net neįtarė, kad jis neraštingas. Tuo momentu patirtą didžiulį džiaugsmą tėtis prisiminė iki mirties.

Žmogus – kaip medis, įvairiausi jo gabumai – kaip šakos. Ne kiekvienai lemta išskleisti visus žiedus...

Koks klaikus jausmas apima, kai esi atplėšiamas nuo gimtųjų namų. Regis, kiekvienas langas verkia, kiekvienas medelis moja, kiekviena žolelė ilgisi tavo basų kojų šilumos, net ant kūdros palinkęs gluosnis dar labiau susikūprina, gailiai, tarsi kačiukas, atplėštas nuo motinos, cypauja pakrautos vežėčios... Ne turto gaila, ne tų kasdienio triūso ir prakaito dienų, o tos žemės, tos vietos, įaugusios į tavo širdį, į jausmus, į miegą... Toks jausmas, tarsi tave plėštų perpus.

Sueigose, šermenyse, gegužinėse ar pasilinksminimuose dainuodavo visi. Vienas – mergina ar vyras – veda, o kiti jam pritaria. Vyrų balsai skamba oktava žemiau ir traukia jie taip garsiai, kaip tik gali, iš visos dūšios – gal užsimerks žemai kabanti ir kantičką apšviečianti žibalinė lempelė? Mat didžiausias pagyrimas dainininkams būdavo: „Susirinko desėtkas vyrų, kai užturavojo, tai lempa blest ir užgeso!”

Ateina toks metas, kai į pasaulį imi žiūrėti visai kitomis akimis. Nežinia, kada tai prasideda, bet vieną rytą pabundi ir stebiesi, kokie beverčiai visi daiktai, net tie, be kurių, regis, būtum negalėjęs gyventi, dabar lengva širdimi juos kam nors atiduotum. Pamatai, kiek mažai žmogui reikia, stebėtina mažai. Užtenka tų dalykų, be kurių dvasiškai ir fiziškai negalėtum egzistuoti, visa kita – žaisliukai, šlamštas...

Kelias visiems vienas, „mirtis gražina mus į tą ramybę, kurioje glūdėjome prieš

gimdami“, – teigia Seneka. Reikia džiaugtis šia diena, neskubėti jos užversti, dėkoti Dievui, kad gali vaikščioti, šypsotis, matyti saulę, girdėti paukščių čiulbesį... Pagauni tokią mintį ir nepaleidi.

Akimirka kartais tokia trumpa, kad jos net nepastebime, o kartais ji tęsiasi daug ilgiau nei akies mirksnį. Luktelk akimirką, aš tuoj atnešiu, paduosiu, net – pareisiu. Dar ilgesnė akimirka – praradus sąmonę.

Dviratininkas, pralenkęs palengva bidzenantį šunį, greitai rieda pakalnėn. Staiga tarp stipinų papuola nulūžusi šaka. Jis krenta... regis, tuoj pašokęs pataiso vairą ir važiuoja toliau. Tik už poros šimtų metrų prisivijęs tą patį palengva bidzenantį šunį suvokia, kad be sąmonės gulėjo keletą minučių.

Nevienodas laiko pojūtis, nevienodas ir jo suvokimas: vienam devyniolika metų prailgsta, kitam ir šimtas metų – tik akimirka.

Skrendu virš Užilės Alatau kalnagūbrio į tuometinę Kazachijos sostinę Alma-Atą. Kalnų virtinės, padengtos sniegu, pamažu slenka po lėktuvo sparnais. Taip nejauku nejauku. Vaizduotė piešia baisiausius paveikslus, o mintys trokšta kuo greičiau perskristi tuos smailiaviršūnius kalnus. Pagaliau saulė nušviečia lygumą, lėktuvas pamažu leidžiasi. Lengviau atsikvepiu, nors dar po apačia plaukia debesų skutai. Čia ir kristi nebaisu...

Netoli mūsų namų buvo zimagorų iškasta kūdra. Vėliau ji apaugo ajerais, puplaiškiais, neužmirštuolėmis. Vakaraus atrodydavo, kad mėnulis braidžioja ar maudosi kūdroje... „ten mėnulio skutai / įsivėlė ajeruos / Grigo Ratai lėtai / nusileis ant kalvos“, – vakare užplūdus nostalgijai rašiau tolimoje šiaurėje, matydamas ne tik tą vaizdą, bet ir save – aną pramuštgalvį...

O ryte ir vėl aplink taiga...

Taiga – tai neapbrėpti girios plotai, pilni įvairiausių gyvybės – knibžda gyvatės, laksto burundukai, baugina vilkai ir meškos... Bet baisiausi iš visų gyvių – mašalai, milijoniniais spiečiais apgulantys kiekvieną, kuris išdrįsta sudrumsti taigos ramybę. Ne žvėrių reikia labiausiai saugotis, o tų mažučiu, iš pirmo žvilgsnio menkučių muselių.

Taip ir gyvenime pavojus dažnai ateina ne iš tos pusės, iš kurios jo labiausiai tikiesi.

Šienapjūtė taigoje. Alinantis darbas ir mažas kepalėlis duonos savaitei. Bet neperžengiami miškų plotai slepia nesuskaičiuojamas gėrybes. Čia ievų uogos, ne tokios, kaip Lietuvoje, o vyšnių didumo, saldžios. Pulkai grybų, kuriuos galėtum dalgiu pjauti, – o koks skanumas pasikepinus gruzdą ant laužo ir užbarsčius truputį druskos, liežuvį gali nuryti! O kedro riešutai! – kvapnūs, sodrūs, ne tokie, kokie dabar užklysta pas mus...

„O jaunyste, klystžvakė nakty“... Nustelbi net įsisėtrijusią taigos baimę.

Sibire keletą metų dirbau staliumi. Po tranšėjų kasimo, betonavimo, po medžių pjovimo šiurpioje taigoje spaudžiant keturiasdešimties laipsnių speigui, po šienapjūtės tarp milijoninių spiečių mašalų, staliaus darbas buvo rojus. Paskendę medžio drožlėse gaminome langus, duris, krėslus, spintas, tekindavome iš medžio įvairius turėklus, net

šachmatus. Medžio drožlių, saku kvapas įsiėdė į mano uoslę, į sąmonę. Ir dabar – praeinu pro nuleistus medžius, pro šviežiai supjautas lentas, net pro karsto dangtį, pastatytą šalia mirusiojo, ir matau nedidelę stalių dirbtuvę, draugų veidus, girdžiu jų kalbas, juoką... Nenumaldoma kvapo galia.

Dideli pasakoriai buvo mano broliai Vladas ir Pranas. Kiek įvairiausių būtų ir nebūtų dalykų jie yra man pripasakoję, o aš klausiausi ir dėjausi viską į širdį.

Sakoma, kad geri pasakoriai tampa rašytojais, poetais.

Broliai buvo geri pasakoriai, o rašytoju tapau aš.

Skaitau senus laiškus – kiek prasmingo sąmojo būta, kiek tyro jausmo, kiek gražių prisipažinimo akimirku! Skaitau, ir visi išgyvenimai atgimsta iš naujo: karas, pokaris, tremtis, draugystės, meilės, netektys, išbandymai... Ne tik turinys ar minčių dėstymo maniera, bet ir braižas daug pasako apie žmogų, jo išsilavinimą, mąstymo kultūrą, tai, kokių emocijų apimtas jis rašė tas eilutes.

O dabar viskas kompiuteriu. Jokio intymumo, jokio gyvenimo antspaudo. Papūti lyg pūkelį pavėjui, ir viskas.

Keršto troškimas žmogų veikia įvairiai. Vieni iš keršto apsigina disertacijas, rašo knygas, rizikuoja gyvybe gelbėdami žmones. Kitus keršto troškimas sunaikina – neapykanta nuodija jų gyvenimą, veda prie savizudybės ir išnykimo. Dar kiti paskutinį savo keršto žodį taria jau po skriaudiko mirties – teko skaityti tokį užrašą ant paminklo: „Čia ilsisi mano vyras, kuris visą gyvenimą mušė mane ir skriaudė mano vaikučius. Tešviečia jam amžina pragaro ugnelė.“

Atrodė, kad pragaras – tai tremtis, kur privalėjome paklusti ir vilkti mums primestą jungą, kad ir iš paskutiniųjų, nes tik taip galima ištvirti ir galbūt kada nors grįžti į išsiilgtąją Lietuvą.

Bet tikras pragaras atsivėrė grįžus. Ar gali būti skaudžiau, nei pajusti, kad išsvajotoje Tėvynėje esi ištrintas iš gyvenimo, nematomas ir ignoruojamas, o jei pastebimas – tai tik kaip šešėlis, kažkam apmaudžiai užstojantis saulę.

Tremtinių knygas skaitau tik iki sugrįžimo. Toliau negaliu, širdis plyšta iš skausmo.

Einu basas vežimo ratų išmaltu, dulkančiu kaimo keliuku. Dulkės, įdienojus šiltos, purios, lenda pro tarpupirščius, regis, jauti žemės šilumą. Kūną užlieja malonus jausmas. Neišdylantis jausmas. Galingas, tiesioginis ryšys su žeme...

Keistai sakoma: balso „pastatymas“. Galima dviratį pastatyti, namą pastatyti, neklauzadą į kampą pastatyti, o čia – balsą „pastatyti“. Juk balso skambesys priklauso nuo diafragmos valdymo, nuo kvėpavimo – mokėsi kvėpuoti, pajusi, kaip dirba diafragma, suskambės ir balsas, jeigu jis yra.

Kai buvau dar vaikas, gal septynerių, gal aštuonerių metų, turėjau gražų balsą. Nuėjus į šermenis, vyrai pakildavo iš užstalės ir mane sodindavo į vidurį. Balsas skambėjo kaip krištolas, nors apie jokias diafragmas ar balso „pastatymus“ neturėjau nė mažiausio

supratimo.

Gimęs vaikas iškart taisyklingai kvėpuoja, ir jo skardus balsas ne vienai motinai išspaudžia džiaugsmo ašarą. Augdamas jis pradeda mėgdžioti suaugusius, vėliau patiria balso mutaciją, o po jos dainavimo mokslus dažniausiai tenka pradėti nuo pradžių.

Rodos, kiekvienas sugebame dainuoti, bet vis dėlto kiek paslapčių slepia dainavimas!

Grožis paprastai atitinka tam tikrus kriterijus – gražiais vadinami taisyklingi veido bruožai, proporcinga figūra, – kitaip sakant, tai, kas atitinka tam tikrą standartą. Bet standartas nėra įdomus.

Standartiškai gražus žmogus retai kada patraukia dailininkų, rašytojų, fotografų dėmesį. Keistos formos veidas, per arti ar per toli viena nuo kitos įstatytos akys, atsikišę dantys, netvarkingai krintantys plaukai, – visa tai neatitinka grožio kriterijų, bet į tokį veidą nejučiom pažvelgi antrą kartą, jį įdomu stebėti, nes yra kur užkliūti akiai. O kai akis užsilaiko kiek ilgiau, jau gali išvelgti ir asmenybę, slypinčią po veido bruožais, jau gali numanyti, kokios mintys ir jausmai suraukia šią kaktą ar šypsena pražygdina lūpas.

Įdomu tai, kas skiriasi nuo standarto, nes netikėta, užtat jaudina ir traukia savo naujumu, skatina tyrinėti ir mąstyti.

Jei muzikos kūrinio širdis – melodija, o teksto – mintis, ar tinka vadinti daina padrikus necenzūrinius žodžius, išrėkautus garsų kratiniu?

Muzika be melodijos.

Tekstas be minties.

Gyvybė be jausmo.

Žmogus be vardo.

Sunku žodį ilgus metus išlaikyti savyje – nepasakant, neužrašant, baiminantis to, kas laukia prasitarus ne toms ausims ar patekus ne į tas rankas popieriui, kuriam patikėta mintis. Tokia baimė gniuždo dvasią, bet neuždaro minties srauto, kuris kaupiasi širdies prieigose, laukdamas laiko išsiveržti į laisvę.

Bet buvo žmonių, nelaukusių tinkamesnio laiko, drąsiai reiškusių savo mintis, rašiusių netgi ant tošies skiautelių ar rūkymui skirtų lapelių ir savo žodžiu liudijusių bei skatinusių lietuvių tremtinių dvasios stiprybę, jų meilę Dievui, tėvams ir savo kraštui.

Žodis, kiek daug jis reiškia, kiek per jį garbingų žmonių neteko Lietuva.

„Farikt!“ – prisiminiau įpykusio tėtuko vartojamą žodį: „Ė, ką čia su tuo durnium šnekėti, jam farikt!“ – mesdavo netekęs kantrybės.

Mano vaikystės laikais kaime daugelis ūkininkų buvo neraštingi, todėl išgirdę turguje ar malūne svetimą žodį stengėsi jį atsiminti ir kalbėdami įpinti. Kodėl? Gal norėdami

pasirodyti pranašesni, mokytesni už kitus? Kaimynai stebėjosi, klausinėjo vaikų, prašė sužinoti mokykloje, gimnazijoje žodžio reikšmę, o po kurio laiko, žiūrėk, jau ir patys tą žodį vartoja. Tiesa, retas kuris žinojo, kaip teisingai ištarti, tad tardavo, kaip išmanydavo, ir pritaikydavo, kur sugalvodavo. Taip daug keistų žodžių paplito ir išliko iki mūsų dienų.

Nėra prasmės metų metus gyventi tuo, ką jau perpratai, išmokai, sukūrei. Jeigu jauti, kad ši gyvenimo gysla jau atkasta iki galo ir išeikvota, palik ją ir ieškok kitos, kuri sužadintų vaizduotę, atvertų naujus ieškojimo kriterijus, praturtintų tavo pasaulį naujais tikslais ir draugais.

O gyventi tuo, kas jau padaryta, palik tiems, kurie nesugeba atrasti nieko naujo.

Parašyta: „Palikite mirusiems laidoti savo mirusius.“

Viktorija Daujotytė knygoje „Sauganti sąmonė“ rašo: „Sąmonė linkusi simuliuoti, prisitaikyti prie to, kas lengviau, greičiau pasiekama.“ Bet yra ir kitas sąmonės prisitaikymo būdas – priverstinis. Tai labai aiškiai išryškėja tremtyje. Sąmonė priešinasi visomis išgalėmis, ne simuliuoja, ne prisitaiko, bet priversta paklusti, siekiant vieno, svarbiausio tikslo – išgyventi.

Atsitverti, kad ištvertum.

Sąmonės valia ištverti.

Ištverti, vadinasi, ugdyti valią atsitverti nuo visokių negandų, vedančių į pražūtį, nuo baimės, nevilties, nuo minties „neištversiu“.

Tremtyje tūkstančių žmonių veiduose buvo galima išskaityti: viskas, nebeištversiu.

Kas pajėgė atsitverti – ištverė.

Nužievinimas. Nužievininti medį, gluosnio šakutę sukant švilpuką... Ar galima nužievininti sąmonę? Juk rašai kokį apsakymą ar novelę, įsimąstai į savo būseną, paskęsti savyje, ir staiga – pabaiga. Nieko negali pridėti. Nelimpa nė vienas sakiny.

Sakyčiau, sąmonę nužievinau.

Kristus po mirties nužengė į pragarą, o trečią dieną prisikėlė. Ką Jis veikė pragare? Gelbėjo šventuosius, gyvenusius iki Jam ateinant? Ar galėjo šventieji, jei būtų žinoję apie Jo atėjimą, gyventi dar švenčiau? O galbūt Jis nusileido į pragarą dėl nusidėjėlių, norėdamas įsitikinti, ar visų jų žemiškoji kaltė tokia didelė? Ar išsivedė Jis nors vieną nusidėjėlio sielą?

Galvoju: kokia ryškia šviesa nušvito pragaras Jam pasirodžius, ir kaip tamsu tapo Jam išėjus.

Skaitau Džibrano „Pranašą“: „Jūs – lankai, iš kurių lyg gyvos strėlės paleisti jūsų vaikai.“ O kur dėtis lankams? Į užpečkį?

Žmogaus siekiam ribų nėra. Onė Baliukonytė rašo: „Ir – kuo aukščiau pakyla žmogus,

tuo daugiau jis mato. O pasiekus tam tikrą išminties pakopą – šviesos šaltinis jau atsiveria jame pačiame, ir praregėjimas jo neaplenkia...”

Bet ar neatsitinka taip, kad, pasiekus tam tikrą išminties pakopą, tuo neapsiribojama, norisi užčiuopti dar aukštesnę, o ją pajutus įtemptai dirbama, kad tik nepamestum to pojūčio, kad tik jis nepradingtų už vaizduotės apribų?

Nuolatinis tobulesnio siekimas ir sąmonėje glūdinti baimė prarasti tai, kas patirta nušvitimo akimirka, skatina kūrėjo produktyvumą, bet siekdamas aukštumą, suprantamų ne kiekvienam, nes neapčiuopiamų nei sąmone, nei protu, jis dažnai pasiklysta erdvėje ir nepajėgia sugrįžti. Tokie buvo Čiurlionis, Skriabinas, Musorgskis ir daugelis kitų.

„Triumfo arka“. Auksinio balso konkursas.

Dainininkė scenoje laukia komisijos verdikto.

Režisierė: „A-a, jūs dainavote sentimentaliai, o sentimentalumas – tai tas pats, kas naivumas. Man nepatiko.“

Operos dainininkė: „Man patiko. Puikiai padainavote. Valio!“

Aktorius: „Aš nemačiau jūsų akių.“

Kitas aktorius: „Jeigu būčiau jaunesnis, tai jus vesčiau.“

Dirigentas: „Gal reikėjo perimti mikrofoną į kitą ranką, nes jūs visą laiką vieną ranką kilnojate.“

Kažkuris: „Vien jūsų eisena ko verta!“

Ką čia ir pridursi – „auksinės“ autoritetingos komisijos triumfo akimirkos...

„Bukaprotis“, – dažnai priklijuojame žmogui, kuris ne iškart suvokia, ką jam norima pasakyti. Bet protas iš tikrųjų gali atbukti. Mokinio, paimto iš ketvirtos gimnazijos klasės ir per dešimt metų neskaičiusio ne tik knygos, bet ir paprasčiausio laikraščio, protas atbunka. Perskaitęs vieną puslapį senovės istorijos, jis nesugeba ne tik papasakoti, bet ir prisiminti, ką skaitė.

Kaip dalgis, numestas į patvorį, surūdija, taip protas be žinių peno – atbunka.

Palikti, kad išliktum.

Palikti draugą bėdoje, skęstantį ar sužeistą mūšio lauke, kad pats išsigelbėtum.

Suklaidinti priešą ir pasilikti, kad draugas galėtų išsigelbėti; kaip pasiliko kalėjime tarnaitė, kad persirengęs jos rūbais Vytautas galėtų pabėgti iš kalėjimo.

Palikti vardą, kad išliktum. Jaunas būdamas susipažinau su vienu operos dainininku. Su koku pasididžiavimu jis rodė programas, kuriose buvo atspausdinta jo pavardė. „Atsimink, – įtaigiai kalbėjo, – štai kas po žmogaus lieka, o pinigai, garbė, visa kita –

vėjas.“

Kiekvienas esame kaip grūdas: į kokią terpę papuolame, tiek ir užaugame.

Jauni žmonės kasa žemę, grindžia kelius ar stato namus, visus juos jungia tas pats likimas, jie vienas kitą pažįsta, žino, ką kuris mėgsta, supranta vienas kitą iš pusės žodžio. Bet štai – likimas atskiria vieną iš jų, nubloškia toli nuo visų, su kuriais praleido jaunystės metus. Pamažu laikas užpusto jų bendravimo pėdsakus.

Atskirtasis žmogus baigia mokslus, jo darbai sulaukia pripažinimo, mokslo ar kūrybos aplinkoje jis jaučiasi tarsi žuvis vandenyje. Bet jis su meile prisimena ir jaunystės draugus, bando aptikti jų pėdsakus, veržiasi susitikti ir net nesusimąsto, ar grįžęs į senų draugų būrį ras su jais bendrą kalbą...

Žinios suteikia pažinimo džiaugsmo, bet kartu gimdo liūdesį ir vienatvę. Juo daugiau žinai, juo mažiau lieka jaunystės draugų, su kuriais gali pasidalyti savo samprotavimais ir išvedžiojimais – jiems tie dalykai nesuprantami, o tau jų kalbos jau nebeįdomios.

Mokslo siekimas man buvo tarsi siauras šviesos ruoželis tamsiausios nakties glūdumoje, vedantis į žinių jūrą. Daugiau niekas neegzistavo, nieko daugiau nemačiau, tik tą priekin kviečiančią vilties švieselę, į kurią ėjau nepaisydamas baimės, nuovargio, tykančių pavojų, išdavysčių, operacijų, beviltiškų situacijų... Vedė užsispyrimas ir tikėjimas: „Dirbk, žmogau, ir aš padėsiu.“

Panika. Ji sukelia perdėtą minties ir kūno aktyvumą. Kilus gaisrui visokiais būdais stengiesi iš jo ištrūkti, net šokdamas pro langą, nes galvoje kirba mintis: geriau užsimušti nei sudegti. Kilus potvyniui, kai vanduo jau semia kambario grindis, skęstant laivui, kai už borto kunkuliuojantys purslai atrodo saugesni nei įtraukti grasinančios gelmės, ar gresiant susidūrimui su kitu automobiliu – visada bandai kaip nors apgauti kilusį pavojų.

Bet būna situacijų, kai suvoki, kad nuo tavęs niekas nebepriklauso – skrendant lėktuvu ar renkant utėles tvankiame gyvuliniame vagone, saugomam ginkluotų enkavėdistų, – tuomet mintis ir kūnas tarsi apmiršta, pasiduodami artėjančiam neišvengiamumui.

Kritika, priešiškus ar ignoravimas viso to, ką manome ir jaučiame esant gera ir tikra, kartais veikia daug stipriau nei paskatinimas ar palaikymas, nes sukelia vidinę pasipriešinimo audrą, kovodamas su kuria nuveiki daug daugiau nei pasiduodamas palankiam vėjui.

Prieš akis šmėkščiojant savaitėms, mėnesiams, metams, laikas pamažu susisluoksniuoja į slegiančią masę.

Jei nebeturi kasdienio tikslo kažką nuveikti ir pasiduodi proto dykaduoniavimui, tave užgriūna metų našta, prislegia, ir nepajunti, kaip išsprūsta: aš jau pavargau gyventi.

Bet jei mintis laki, o tu spėji ją vytis, tuomet ištveri metų slėgį, jautiesi kūrybingas ir planuoji ateitį nepaisydamas, kiek dar liko gyventi ir ar užteks jėgų.

Užmerkti akis. Ar visada tai reiškia mirtį?

„Rodos, tik užmerkiu akis ir viską matau: gimtus namus, prūdą, vyšnią, aplipusią prisirpusiomis uogomis... Dieve, Dieve“, - dejuoja mama tolimoje Šiaurėje.

Užmerki akis - ir panyri į save, nugrimzti į atminties gelmes, kur po laiko apnašomis slypi tavo gyvenimo brangakmeniai.